

ביאורים

אף הכעס היא מידה שלילית מאוד. אולם גם ככעס יש שורש טוב - הוא נובע מהרצון לתיקון המצב. ההפך של הכעס הוא האדישות. אדם יכול לשמוע שמבזים ומחרפים אותו באופן אישי, את מדינת ישראל בפן הלאומי או כל דבר אחר המחייב תגובה כלשהי ולהישאר אדיש לכך. הכעס הוא המזכיר לנו שזה מצב לא נכון ושיש לפעול לתיקונו. בכל זאת הכעס הוא שלילי ביותר, כיוון שהוא לא רק מזכיר לאדם היכן צריך להגיב אלא הוא גם שולט על התגובה עצמה. הוא יכול לגרום לאדם להתפרץ ללא שליטה, ולא השכל הוא המורה לו כיצד להתנהג אלא רגש הכעס הספונטני.

יש כמה דרגות בכעס. יש מי שכועס בקלות ואינו שולט על דיבורו ועל מעשיו. עליו אומרים חז"ל "כל הכועס כאילו עובד עבודה זרה", משום שהוא אינו שוקל את מעשיו בשכל ישר, אלא כאילו אל אחר שולט בו, וזהו הכעס. ייתכן שלאחר מעשה אף הוא עצמו יצטער על מה שעשה, אך את שנעשה אין להשיב. מה שאמר כבר נאמר, ומה ששבר כבר שבור. הרמח"ל מונה עוד מדרגות נוספות, ובסופו של דבר אומר כי מידת הנקיות היא שלא תהיה לאדם שום התעוררות של כעס כלפי האחר. אם משהו יעליב אותו, הוא לא ישיב לו ואף לא יכעס עליו כלל בליבו. הוא יודע שנעשה כלפיו מעשה רע, אבל הוא לא לוקח זאת באופן אישי. אדם כזה רוצה בתיקון המצב גם בלי צורך בכעס, ואפילו לא התעוררות קטנה של כעס, כזו החולפת לאחר רגע.

הרמח"ל מוסיף שיש מצבים שבהם צריך להראות כעס, אך רק כלפי חוץ. לפעמים, לצורך חינוך ילדים, למשל, יש להראות פנים כעוסות כדי שיבינו שעשו מעשה לא טוב.

הרחבות

• הכעס - ביטוי לחוסר אמונה

כל הכועס פאלו עובד עבודת אלילים. מקור הדברים מופיע בגמרא: "המקרע בגדיו בחמתו... - יהא בעיניך כעובד עבודה זרה; שכך אומנתו של יצר הרע, היום אומר לו עשה כך ולמחר אומר לו עשה כך. עד שאומר לו עבוד עבודה זרה והולך ועובד" [שבת קה ע"ב]. רבי שניאור זלמן מלאדי מבאר מדוע דווקא על הכעס נאמר ביטוי כה חמור: "הטעם מובן ליודעי בינה לפי שבעת כעסו נסתלקה ממנו האמונה כי אילו היה מאמין שמאת ה' הייתה זאת לו לא היה בכעס כלל" [איגרת הקודש כה].

• התרחקות עד הקצה

זה הוא ודאי הנקי מן הכעס מכל וכל. הרמב"ם כותב שלמרות שדרך כלל יש לנקוט בעבודת המידות את דרך האמצע, בעניין הגאווה והכעס יש להתרחק אל הקצה. אלו הם דבריו בעניין הכעס: "וכן הכעס מדה רעה היא עד למאד וראוי לאדם שיתרחק ממנה עד הקצה האחר, וילמד עצמו שלא יכעוס ואפילו על דבר שראוי לכעוס עליו ואם רצה להטיל אימה על בניו... ורצה לכעוס עליהן כדי שיחזרו למוטב יראה עצמו בפניהם שהוא כועס כדי לייסרם ותהיה דעתו מיושבת בינו לבין עצמו כאדם שהוא מדמה כועס בשעת כעסו והוא אינו כועס" [הלכות דעות ב, ג].

וידבר עתה מן הכעס. הנה יש הרגזן שאמרו עליו (עין שבת קה ע"ב, רמב"ם הלכות דעות ב, ג) "כל הכועס פאלו עובד עבודת אלילים", והוא הנכעס על כל דבר שיעשו נגד רצונו ומתמלא חמה, עד שכבר לבו בל עמו^א ונעצתו נבערה, והנה איש כזה פדאי להחריב עולם מלא אם יהיה יכלת בידו, כי אין השכל שולט בו כלל, והוא סר טעם ממש ככל החיות הטורפות, ועליו נאמר (איוב יח, ד), "טרף נפשו באפו הלמענה תעזב ארץ", והוא קל ודאי לעבר כל מיני עברות שבעולם אם חמתו תביאהו להם, כי כבר אין לו מניע אחר אלא כעסו, ואל אשר ביאהו - ילך.

יש כעס רחוק מזה, והוא שלא על כל דבר אשר יבואו שלא רצונו אם קטן ואם גדול יבער אפו, אך בהגיעו להרגיש - ירגז ויכעס כעס גדול, והוא שקראוהו חכמינו זכרונם לברכה (אבות ה, יא), "קשה לכעס וקשה לרצות", וגם זה רע ודאי, כי כבר יכולה לצאת תקלה רבה מתחת ידו בזמן הכעס, ואחרי כן לא יוכל לתקן את אשר ענתו.

יש כעס פחות מזה שלא יכעס על נקלה^ב, ואפלו כשיגיע לכעס יהיה כעסו כעס קטן ולא יסור מדרכי השכל, אך עונשו ישמור עברתו^ג, והנה זה רחוק מן ההפסד יותר מהראשונים שזכרנו, ואף גם זאת ודאי שלא הגיע להיות נקי, כי אפלו זהיר איננו עדין, כי עד שהכעס עושה בו רשם, לא יצא מכלל כעסו.

יש עוד פחות מזה, והוא, שקשה לכעס וכעסו לא להשחית ולא לכלה, אלא כעס מועט, וכמה זעמו? - רגע ולא יותר, דהיננו, משעה שהכעס מתעורר בו בטבע עד שגם התבונה תתעורר פנגדו, והוא מה שאמרו חכמינו זכרונם לברכה (שם) "קשה לכעס ונוח לרצות". הנה זה חלק טוב ודאי, כי טבע האדם מתעורר לכעס, ואם הוא מתגבר עליו שאפלו בשעת הכעס עצמו לא יבער הרבה, ומתגבר עליו שאפלו אותו הכעס הקל לא יעמד בו זמן גדול אלא יעבר וילך, ודאי שראוי לשבח הוא, ואמרו זכרונם לברכה (חולין פט ע"א), "תלה ארץ על בלימה" (איוב כו, ז) - "על מי שבולם פיו בשעת מריבה", והינו שכבר נתעורר טבעו בכעס והוא בהתגברותו בולם פיו.

אננם מדתו של הלל הזקן עולה על כל אלה, שכבר לא היה מקפיד על שום דבר ואפלו התעוררות של כעס לא נעשה בו (עין שבת ל ע"א), זה הוא ודאי הנקי מן הכעס מכל וכל.

והנה אפלו לדבר מזה הזירונו זכרונם לברכה (עין שבת קה ע"ב) שלא לכעס, ואפלו הרב עם תלמידיו והאב עם בנו ולא שלא ייסרם, אלא ייסרם וייסרם, אך מבלי כעס, כי אם להדריך אותם בדרך הישרה, והכעס שיראה להם, יהיה כעס הפנים^ד ולא כעס הלב. ואמר שלמה (קהלת ז, ט), "אל תבהל ברוחך לכעוס" וגו'. ואומר (איוב ב, ה), "כי לאויל יהרג כעש". ואמרו זכרונם לברכה (עירובין סה ע"א), "בשלישה דברים האדם נכר - בכוסו בכיסו בכעסו".

לבו בל עמו - אינו שולט ברגשותיו. על נקלה - בקלות. עברתו - כעסו. כעס הפנים - בפנים בלבד, חיצוני.

